

Inge Eidsvåg

En hitterværing møter gudbrandsdøler

**Kåseri ved markeringen av 100-årsjubileet for Gudbrandsdalslaget i Oslo,
1. februar 2020**

Da jeg for 42 år siden flyttet fra Trondheim til Lillehammer, var det tre navn jeg forbandt med Gudbrandsdalen. Det ene var Maihaugens grunnlegger, Anders Sandvig, romsdalingen som kom til Lillehammer for å dø. Den andre var dikteren Tor Jonsson, som biskp hadde forkynt at han var «oppalen i ei bygd der målet vantar ord for smil og kjærleik». Jonsson mente også at grisen var «den einaste skapnaden som slår krull på rumpa utan å kalla det kunst». Det tredje jeg forbandt med Gudbrandsdalen var dølahesten, som en nabo heime på Hitra hadde kjøpt på martna'n. Hesten var stor og brannete, men dorskere og latere enn den lettbeinte fjordingen vi hadde. Et dårlig kjøp, mente mange.

Jeg har alltid blitt fortalt at landskap og lynne henger sammen. Og siden både naturen og været er heftigere og mer skiftende på kysten enn i innlandet, skulle en tro at menneskene også tok farge av det. I følge denne teorien skulle gudbrandsdøler være traustere og mer sedate enn kystfolket. Det bildet bekrefte også langt på vei av skjønnlitteraturen. Knut Hamsuns August, den upålitelige eventyreren som sa om seg selv at han var så klok at han hadde vett til overs, er av kystfolket. Mens den tause Isak Sellanrå, mannen ”med jærnskjegget og den altfor rotvoksede krop”, er innlandsboer. (Men så kommer Peer Gynt og vanlager hele bildet. Han påsto jo at han var fra Nord-Gudbrandsdalen, men kanskje løy han om det også?)

Da jeg forberedte meg på å leve blant gudbrandsdøler, kunne jeg ikke bare stole på skjønnlitteratur og syning. Jeg gikk også vitenskapelig til verks. Ei av bøkene jeg kastet meg over var *Norsk folkepsykologi* fra 1899, skrevet av geologen og etnografen Andreas Martin Hansen (1857–1932). Og Hansen var ingen hvem som helst. Han ble bl.a. innvalgt i Videnskabselskapet i Kristiania, og *Norsk folkepsykologi* ble trykt i flere opplag.

Nøkkelen til å forstå forskjellene, for eksempel mellom hitterværing og gudbrandsdøler, mente Andreas Hansen, var at vi her i landet har to raser, ”kortskaller” og ”langskaller”. Kortskallene hadde forholdsvis brede hoder, de var kortvokste (under 170 cm) og var gjennomgående mørkhåret. Langskallene hadde smale kranier og var høye og lyse. (Olav Tryggvason og Fridtjof Nansen var begge eksempler på langskaller.)

Hansens teori bygde på flere tusen skallemålinger av norske rekrutter rundt 1890. Dog ingen kvinner. Hvis bredden på skallen var mer enn 80 % av lengden, var man kortskalle. Forholdet mellom bredden og lengden ble kalt ”skalleindeks”. Dette var vitenskap!

Andreas Hansen mente at kortskallene dominerte langs kysten, langskallene i innlandet. Hitterværing er da ifølge Hansen kortskaller, gudbrandsdøler er langskaller.

Andreas Hansen fant ikke bare *fysiske* forskjeller mellom disse to rasene. Det var også mentale, politiske og kulturelle ulikheter. Kortskallene, altså min rase, kommer ikke særlig godt ut av det. Vi var dystre, mistenksomme, feige og konforme. Langskallene, det vil si dere gudbrandsdøler, var åpne, modige, ærlige og beherskete. Disse medfødte egenskapene førte i neste omgang til ulike politiske preferanser. Langskallene foretrakk det frilynte Venstre, mens Kortskallene stemte på Moderate Venstre eller Høyre.

Hansen mente også at han kunne føre bevis for at kortskallene og langskallene både hadde ulik musikksmak og fargesans. Langskallene foretrakk fele, musikk som gikk i dur og fargene rødt og gult. Kortskallene likte best orgel, mollstemt musikk og den blå fargen. (Det er vel unødvendig å si at Andreas Hansen selv tilhørte langskallene.)

Jeg har nå i snart et halvt århundre levd blant langskaller, og jeg spør meg selv: Stemmer Andreas Hansens teorier? Svaret er selvfølgelig et rungende nei! Dette var kvasivitenskap i raseforskningens tjeneste, men i sin tid svært utbredt.

Det er ett ord vi ikke finner i Hansens skrifter, og det er ordet *noen*. Som lærer har jeg ofte brukt dette ordet for å vaksinere mine elever mot generaliseringens fordummelse. Når noen (der kom det sannelig!) påstår at muslimer, innvandrere, hitterværing eller gudbrandsdøler *er* slik eller slik, da skulle jeg ønske at det lød et pling – og at ordet *noen* spratt opp. For hør hvor annerledes det ville lyde: *Noen* muslimer er fundamentalister, de fleste er det ikke. *Noen* innvandrere begår kriminalitet, de fleste ikke. *Noen* hitterværing er dystre, mistenksomme, feige og konforme, de fleste er det ikke. *Noen* gudbrandsdøler er åpne, modige, ærlige og beherskete. – Ja, her burde jeg nok på en dag som denne si *de fleste* istedet for noen.

Nå har jeg bodd lenger i Gudbrandsdalen enn jeg har bodd ved kysten, og jeg innrømmer at jeg trives blant gudbrandsdøler. Her er så mye jeg kjenner igjen fra mine heimtrakter. Ikke bare humoren med de underfundige, usagte poengene. Men også det at både gudbrandsdøler og trøndere trenger litt tid før vi åpner oss og gir oss til kjenne. Vi er spontane bare vi får tenkt oss om.

Men jeg må også innrømme at det er én ting jeg savner. Det er havet, spesielt om våren. ”Ja, men du har jo Mjøsa,” sier noen. Det trodde jeg også en gang. Norges største innsjø måtte vel være en brukbar erstatning, der Alf Prøysen en gang seilte ”i en sprøkin holk” og så ”sankthans-orma blinke som neonlys på Grand café”.

Men Mjøsa puster ikke, slik havet gjør. Den er uten flo og fjære, uten luktene av tang og tare, uten de tunge dønningene som hever og senker seg, uten skumkledde bølgetopper når vinterstormene setter inn. Uten liv.

Jo, det hender at vannstanden i Mjøsa også synker, når den store stålkjeften ved Hunderfossen biter tennene sammen. Men da avdekkes ei skitten strand,

gjørmete og uten liv. Den gidder ikke en gang å vaske seg, i hvert fall ikke to ganger i døgnnet, slik havet gjør.

Mjøsa gir meg heller aldri noen følelse av uendelighet. Når en står ved Mjøsa og ser utover, møter øyet alltid land – Vingrom eller Biri, Gjøvik eller Kapp. Ved havet derimot setter fantasien seil og tar deg med til Madeira og Mombasa, Samoa og Shanghai.

Jeg savner sjøfuglene, tjeld, ærfugl, skarv, havørn. Men også terna, nevrotikeren, som med sin vingesaks klipper millioner av luftfigurer i himmelens blå silke. Ja, jeg savner til og med måsen. Det finnes måser også ved Mjøsa, men de er kasterte. De hører ikke heime her, lufta er for skrinn, regnet for tynt, vinden for laber. Her nede forteller ikke måseskrikene om sult, men om savn; ikke om raseri, men om resignasjon. Ved havet skriker de sin lengsel mot himmelen, mot bergene og bølgene, mot fiskebåtene og fyrlyktene. Etterpå hviler de ut på nausttakene, i mastetoppene, på skjærene og på havets stålblå dønninger.

Og jeg savner fjæra, vår barndoms tumleplass, en verden av våt tangskog, med skjellbevokste hoder og sprellende småkryp. Der fant vi krabber, kråkeboller og skjell i alle fasonger, som senere på dagen ble til kyr, sauer, griser og høner på en liten bondegård. Det hendte vi kom over flasker med ubestemmelig innhold eller tykke tau fra fremmede båter. En gang fant vi en kasse full av hermetikkbokser med rare bokstaver vi ikke kunne tyde.

Jo, Mjøsa kan nok også være fin en vakker sommerkveld, når Vingrom kirke speiler seg som et hvitt smykke, og husene på Vingnes-stranda flyter i strandkanten. Men det er ingenting mot havet en junikveld, når taren duver som mykt kvinnehår, og naustene står til knes i mild sommersjø. Tusen tunger fra dorsche dønninger smånakker med hverandre og slikker i seg sommerdagens siste varme. En robåt kommer oppover vågen, soldråper drypper fra årene og kjølstripa åpner seg som et glidelås. Og idet kveldssola synker bak horisonten, smelter den en siste gulltråd midt i vågen.

Dette savner jeg, men alt det andre som gjør livet verdt å leve finnes i rikelig monn i Gudbrandsdalen og blant gudbrandsdøler.

Otto Nilsen sa en gang at trøndersk er det språket englene snakker i himmelen når de vil blidgjøre Vårherre. Og da han ble spurt om hva han ville ha vært hvis han ikke var trønder, svarte han: Skamfoill! Jeg ville nok ha svart annerledes. Hvis jeg ikke var trønder, ville jeg ha vært gudbrandsdøl! Jeg ville ha hatt bunad og snakket Vågå-dialekt, sagt da' von i stedet for sjø'; jeg ville ha spilt fele og lagt ned rakfisk; jeg ville ha gått til fjells om sommeren og lauga meg i lågen til isen la seg; jeg ville ha vært tenksom og tagal. Ja, for det er slik gudbrandsdøler er, er det ikke? Jeg mener: *noen* gudbrandsdøler.
